

ELŐSZÓ BERTÓK LÁSZLÓ HAGYATÉKBAN TALÁLT VERSEIHEZ (1.)

Nincs összehasonlítási alapom, hogy más költőnek milyen a hagyatéka. Mégis az a megérzésem, hogy Bertók Lászlóé az átlagosnál rendezettebb. Könnyű lenne ezt elintézni annyival, hogy könyvtáros volt, hát rendet tartott. De többről van szó. Az is látszik ugyanis, hogy – miként azt fiával, Attilával többször is megállapítottuk – Bertók az utókornak és az örökkévalóságnak dolgozott. S ebben bizonyára szerepe volt annak a költészetfelfogásnak, a költészetről alkotott elképzelésnek, valamint a művészértelmisségi szerepének és szerepfelfogásának is, amelyet a költészetében Bertók sem folytatott kritikátlanul, de amely szemléletformáló éveiben-évtizedeiben még nem is ironizálódott és inflálódott el szinte teljesen. S arról sem feledkezhetünk meg, hogy egy elsőgenerációs értelmiséggel van dolgunk, akinek a paraszti származása felől nézvést a versírás nehezen megragadható tevékenység, talán emiatt is bürokratizálta magát a költő, hogy ezáltal tegye „valódi” munkává a költészetet. (Ezt a gondolatot megvilágítja egy alább is olvasható, hetvenes évekből származó – Szegő János által profotírkának nevezett – kétsoros szóhasználat: „Merre jársz, Múzsza? Sehol egy lányom. / Régi verseim adminisztrálok”. De Bertók utolsó években folytatott levelezésének visszatérő fordulata is beszédes, amikor könyvheti szereplések, könyvbemutatók, író-olvasó találkozók stb. kapcsán az idézőjeles „dolgoztam” igét használja. Ez jelzi, hogy nemcsak a versírást, hanem a vele járó egyéb tevékenységeket is a „munkakör” részének tekintette. Ám azt is, hogy még nyolcvanéves kora körül is csupán némi fenntartással tudta a költészetet munkának tekinteni.)

A Bertók-hagyatéknak rendezettsége persze nem jelenti azt, hogy ne lenne nehezen áttekinthető – már csak méreteinél fogva is. Hiszen bő hetven év költészetéről beszélünk – ha a válogatásokat és az értekező műveket nem számítjuk, akkor is közel húsz kötet a szépírói életmű. A hagyatéknak Bertók lakásának beépített szekrényében sorakozott és sorakozik: általában minden kötet versanyaga két-két dossziéban. Egyszer egy gyűjtőmappában, amelyben a versek tisztázott gépiratai a megírás fordított sorrendjében állnak, tehát alul van a legkorábbi, felül a legújabb. S ezek a gépiratok szinte kivétel nélkül datálva is vannak – feltehetően a gépbe írás dátumával. A második mappa pedig már az összerendezett kötettervet tartalmazza. A kötetek anyagai mellett külön mappában szerepelnek a zsengek (az 1947-ben, tizenkét évesen írott verstől a kéziratos füzeteken át egészen az 1962-es *Kék ég bokra alatt* című gépiratos kötettervig). Egy másik mappa a műfordításokat tartalmazza: felerészben a Bertók által a nyolcvanas évek elején oroszról, nyersfordítás alapján fordított, különböző nemzetiségű szovjet szerzőktől származó verseket, felerészben Bertók saját lefordított verseit, amennyiben a külföldi folyóirat vagy a fordító megküldte a szerzőnek a publikációt (mellettük egy jegyzék minden fordítást felsorol, ebből tudható, hogy a mappában találtknál jóval több nyelvre fordították le a verseit). Egy újabb dossziéban a gyerekversek vannak, amelyek a hetvenes évektől a kilencvenes évekig születtek a költő tollán. S ami talán a legérdekesebb: Bertók egy külön mappában gyűjtötte a kötetekből kihagyott, olykor – a költő szavával – „elfuseráltnak” ítélt verseit. Bertók Attila rendelkezésemre bocsátott továbbá az apja számítógépéről két gyűjtőmappát: a *Doku-*

mentumok elnevezésű 400, a *Versek* elnevezésű 444 fájlt tartalmaz. (Az előbbi kevésbé érdekes, honoráriumszerződéstől levélpiszkozatokon át az ismert kötettervekig vegyesen tartalmaz mindenfélét. S az utóbbi is jellemzően az ismert verseket, olykor a felolvasásokra összeválogatott szövegsokrokat tartalmazza.) Ezeket kívül komoly segítséget jelentett az a három füzet, amelyek eleinte vélhetően arra szolgáltak, hogy Bertók azok segítségével tartsa számon honoráriumainak bevételeit és adóit, ám idővel átalakultak afféle anyakönyvvé, amelyekben egyre pontosabban vezette, hogy melyik verset mikor írta, mikor küldte el folyóirathoz, mikor kapott választ a szerkesztőtől, s hol és mikor jelent meg. (S persze van a hagyatékban levelezés – egy része már a Petőfi Irodalmi Múzeumban –, határidőnaplók, egyéb szövegek és feljegyzések, egy közel ezer tételes dedikált könyvtár, amelyek még feldolgozásra várnak.)

A fentiekből együttesen, valamint a folyóiratok archívumaiból állt össze az az 1259 írást tartalmazó gyűjtemény (amennyiben a kisebb-nagyobb versfüzéreket, s a „kilencesével kötött szövegsokrokat”, a „háromkakat”, a „firkákat”, sőt, az 1998-as *Dongó a szobában* kötet lírai prózáit ezúttal egységként számítjuk), amely idén késő ősszel, Bertók László születésének kilencvenedik évfordulója alkalmából a Magvető Kiadónál megjelenik majd. Ezek közül mintegy kétszáz vers alkotja a függelékét, amelyben javarészt kötetben korábban nem közölt versek (s néhány érdekesebb esetben versvariációk) szerepelnek. Kivételt a két különös státusú kötet szövegei képeznek: a Galambosi Lászlóval és Makay Idával közös 1964-es *Lengő fényhidak*ban megjelent versek, valamint a 2012-es *A hetedik boríték* anyaga, amely a korai versekből adott válogatást. E két megjelenés egymással is átfedő versanyagát kronologikusan összefésültem a kötetbe fel nem vett korai versekkel.

Bertók jóformán minden versét publikálta. Ha nem valamelyik komolyabb, országos periodikában, akkor – amíg volt a lehetőség – a Központi Sajtószolgálaton keresztül a megyei lapok valamelyikében. Kivételt az első köteteinek némelyik verse jelent – vélhetően azért, mert „pályakezdőként” több akadályba ütközött –, valamint a nyolcvanas-kilencvenes évek szonettkorszakának néhány verse – alighanem azokból az időszakokból, amikor sűrűbben készültek a szonettek. (Bár az is könnyen lehet, hogy egynémely publikációra egyelőre még nem bukkantam rá. Habár számításaim szerint az 1259 szövegből 1169-nél így is szerepelnek a megírás és/vagy a publikálás adatai, s talán csak maroknyi olyan szöveg van, ahol egyik információt sem sikerült kideríteni.) Egyébként a hagyatékban mintegy két tucat publikálatlan verset találtam, a legtöbbet a hatvanas-hetvenes évekből. S ezek jellemzően olyan szövegek, amelyekről Bertók László lemondott. Ennek természetesen az is az oka, hogy Bertók az utolsó éveiben már nem írt se könnyen, se sokat. Utolsó kötete, az *Együtt forog* ugyan posztumusz jelent meg, ám a kötetkompozíciót még ő maga állította össze, vagyis képletesen szólva kiürítette a raktárait. A kötet kiadása után Bertók még négy verscsokrot fejezett be, amelyeket halála után a *Jelenkor*, valamint az *Élet és Irodalom* publikált. Ebből következik, hogy a publikálatlan versek közül a legújabb is csak 2010-es.

Az alább olvasható *Az ősz lobogói* és a *Fészkelődsz a friss kertiföldben* illeszkedik az első kötet, az 1972-es *Fák felvonulása* egyik fő témájához: a nagyvárosi életmód idegenségéhez, nehezen megszokható voltához. Utóbbi abból a szempontból is figyelemre méltó, hogy ennek a léttapasztalatnak az ábrázolásához természeti-növényi allegóriát használ a költő, s ekként a vers az életmű egy hangsúlyos tendenciájához is illeszkedik. A [*Már-már Ezékiel*] hasonló témával foglalkozik, de más fókusszal, s mintha inkább a hétköznapi (csip-csup?) élet és a költői (el)hivatás feszültségeiről beszélne. A *Költők* epigrammatikus verspárja is érdekes: talán mindennél tisztábban érzékelhető Csorba Győző szarkasztikus epigrammáinak hatása, s egyszersmind előrevetítik úgy az 1987-es *A kettészakadt villamos* kötet magyar epigrammáit, mint a 2010-es évek utolsó jelentős Bertók-versformáját, a „firkákat”, s mindeközben már itt tettenérhető, hogy az a költői szerepfelfogás, amely Bertók pályakezdekori mintaként rendelkezésre állt, egyre kevésbé tűnik folytathatónak.

Az egyik leginkább különös és meglepő találat a *mindig alatta marad valami* című szöveg, amely azt mutatja, hogy az alapvetően klasszikus hagyományok talapzatán álló, bár az avantgárdtól és az úgynevezett népi szürrealizmustól a korszellemnek megfelelően megérintett költészetet – ha csak egy verspróba erejéig is, de – az 1975-ös e. e. cummingsfordításkötet olvasásakor megkísértette egy absztraktabb, konceptuálisabb avantgárd versnyelv – s ez akár az életmű nagyobb távlataiban is kérdéseket vethet fel. Hasonló a helyzet a Tandori Dezsőnek ajánlott *Még így sem* című vers esetében is. Bár az tudható, hogy Bertók és Tandori között a hetvenes évektől szellemi-költői és baráti kapcsolat volt, ennek a nyomai inkább a háttérben, esszéikben és levelekben találhatók. Itt azonban Bertók egy izgalmasan felbontott (vers)nyelvtan kísérletével próbálkozik, amely egyszerűsmind Tandori előtti tisztelgés is lenne.

Az alább olvasható versválogatás utolsó három darabjából kettő Csorba Győzőnek szól, s mindkettő alkalmi vers. Az egyiket nem is egyedül jegyzi Bertók, az apropója Csorba szerkesztőségi köszöntése, miután 1985-ben – első nem Budapesten élő költőként – elnyerte a Kossuth-díjat. A másik komolyabb darab, a hetvenéves Csorbát köszönti. Élőbeszéd, „dumálás” hangvétele némiképp az 1984-es *Ágakból gyökér* kötet idegenvezetős szövegeit idézi. Ami a szöveg érdekessége, hogy abban kettejükön kívül a nagy pécsi előd, Janus Pannonius is megidéződik – nyilván nem véletlenül, hiszen Csorba sokat tett azért fordítóként, hogy Janus versei magyarul is olvashatók legyenek.

És bizonyos szempontból a *Nagyobb nem lettem, csak védtelenebb* is alkalmi vers, hiszen a költő ötvenedik születésnapjára és az ünneplésére reflektál. (Bár az 1981-es *Tárgyak ideje* kötet *Kockakövek* című ciklusából azt is tudjuk: „Mert minden vers alkalmi vers, / alkalmat benne ne keress”.) Ugyan a költőszerep (ön)ironizálása ezt a verset is áthatja, talán egy fokkal személyesebb, énközpontúbb, a szerzői éltre fókuszáló ez a vers, mint a korabeli írások (és talán a teljes életműre kiterjeszhető ez az összehasonlítás). Talán ez lehetett az oka, hogy mindeddig ez se került a nagyközönség elé. Ugyanakkor érdekes látni az önreflexiónak azt a komplexitását, ami ezt a szöveget jellemzi.

B E R T Ó K L Á S Z L Ó

Az ősz lobogói

Szeptember tizenötödikén,
reggel, hat óra negyvenötkor
indult a szagok támadása.
Egy lábas ködös röpteréről
disznóveseszag-kötélék
rajtolt bombázni gyomromat.
A mosókonyha halma mögül
hipószag nehéztüzérséggel
lövete tudóm tornyait.
Orrom szélfutta szavannáit
kétsövű tankokkal tiporta,
elfoglalta fekete gázzal.
Szeptember tizenötödikén